ประวัติสังเขป

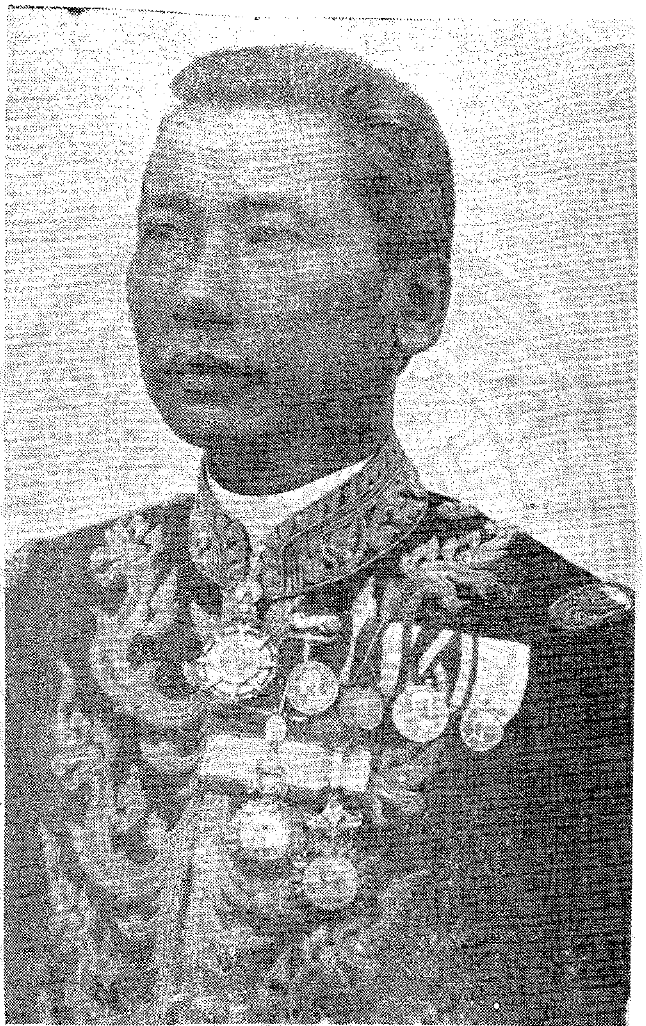
พ.อ. พระยากำแหงสงคราม (จัน ณราชสีมา)
ข้าหลวงเทศาภิบาลมณฑลนครราชสีมา

:o:

พ.อ. พระยากำแหงสงคราม (จัน ณราชสีมา) เกิดวันพุธ เดือน ๕ ปีมะโรง พ.ศ. ๒๓๙๙ เป็นบุตรพระยาสุริยเดชวิเศษฤทธิ์ทศทิศวิชัย (เนียม ณราชสีมา) คุณหญิงทองมีเป็นมารดา เป็นหลานปู่ของเจ้าพระยานครราชสีมา (ทองอินท์ ณราชสีมา)

เมื่อยังเยาว์วัยจนถึงวัยรุ่น นายจัน ณราชสีมา ได้รับการศึกษาวิชาการในท้องถิ่นชาติภูมิ (คือนครราชสีมา ซึ่งเป็นรกรากของตระกูลนี้) มีความรู้ดีตามสมัย เป็นศิษย์ท่านอาจารย์คง เจ้าวัดโคกไผ่ ผู้เรืองเวทวิทยาคม และท่านยกย่องว่านายจัน ณราชสีมา เป็นผู้มีกำลังใจมั่นคงและแน่วแน่ ได้รับถ่ายทอดความรู้เป็นพิเศษจากท่านมาก นอกจากความรู้อย่างอื่น ๆ แล้ว นายจัน ณราชสีมา ยังได้ศึกษาวิชาแพทย์แผนโบราณ จนสามารถทำการรักษาคนเจ็บไข้ได้ทั่วไป

โดยนิสัย นายจัน ณราชสีมา เป็นคนสุภาพแต่ปราดเปรียว อัธยาศัยร่าเริงเป็นปรกติ ร่างกายล่ำสันแข็งแรง หลักฐานดี ชอบเผื่อแผ่ไม่เอาเปรียบผู้ใด กล้าหาญเสียงดัง พื้นขาว ถือมัธยัสถ์เป็นอาจิณ ญาติสนิทชั้นน้องของท่านเล่าว่า ไม่เคยเห็นท่านทำลุยลายในการปล่อยเชพะหรือเสมหะออกจากปากเลย มีอารมณ์ดี ชอบคบหา

พระยากำแหงสงคราม (จัน ณราชสีมา)
ข้าหลวงเทศาภิบาลมณฑลนครราชสีมา
พ.ศ. ๒๔๔๔–๒๔๕๐

พันเอก พระยากำแหงสงคราม (จัน ณราชสีมา)
ออกตรวจท้องที่พร้อมด้วยเจ้าหน้าที่ฝ่ายปราบปราม

สมาคม นิยมศึกษาวิชามวยและวิชาการต่อสู้ด้วยอาวุธประจำตัวทุกชนิด มีความคล่องแคล่วในชั้นเชิงการต่อสู้จนได้รับยกย่องว่าฝีมือเยี่ยม เป็นที่นิยมชมชอบในคนชั้นหนุ่มด้วยกันอย่างกว้างขวาง

นายจัน ณราชสีมา อุปสมบทอยู่วัดบึง ๑ พรรษา ลาสิกขาแล้ว ก็เข้าสู่พิธีวิวาห์กับสำรภี บุตรีสาวของพระสุนทรอักขรา ซึ่งเป็นหลานตาของพระยานครราชสีมา (เมฆ ณราชสีมา) แล้วเริ่มอาชีพทำการรักษาคนเจ็บไข้ ปรากฏว่าเป็นหมอผู้อารี เป็นที่อุ่นใจของคนไข้ที่ได้รับการรักษาอยู่ทั่ว ๆ ไป จนเป็นที่นิยมนับถือของชาวนครราชสีมาส่วนมาก และมักจะเรียกนามว่าหมอจัน หรือพ่อหมอจันพันขาว

การปกครองนครราชสีมา สมัย พ.ศ. ๒๔๓๖ (ร.ศ. ๑๑๒) มีข้าหลวงใหญ่ต่างพระองค์, ข้าหลวงปกครอง, ผู้ช่วยข้าหลวงปกครอง พระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมหลวงสรรพสิทธิประสงค์ เป็นข้าหลวงใหญ่ต่างพระองค์ พระพิเรนทรเทพ[๑] (ทองคำ) เป็นข้าหลวงปกครอง พระศรีสิงหเทพ[๒] (ทัด ไกรฤกษ์) เป็นผู้ช่วยข้าหลวงปกครอง

---

๑ พระพิเรนทรเทพ (ทองคำ) เป็นผู้ริเริ่มขุดสระขังน้ำ เรียกว่าสระพระพิเรนทร์ และมอบบริเวณโดยรอบนั้นให้เป็นที่ตั้งกองทหาร ซึ่งแรกตั้งขึ้นอยู่ริมถนนกุดั่น ตรงข้ามวัดบูรพ์ มีทหาร ๒๘ นาย นายทหารนายสิบตามอัตรา ร.อ. หม่อมราชวงศ์อ่ำ เป็นผู้บังคับกอง ต่อมาเมื่อ ม.จ. ศรีใสเฉลิมศักดิ์ หัสดิน เป็นผู้บังคับบัญชากองทหารนั้น ได้เพิ่มกำลังทหารราบและมีทหารม้าทหารปืนใหญ่ขึ้น จึงเรียกสระพระพิเรนทร์ว่าสระวัง ส่วนบริเวณที่ทหารครอบครองเรียกว่าวังใน

๒ พระศรีสิงหเทพ ต่อมาเป็นพระยา และย้ายไปเป็นข้าหลวงปกครองเมืองอุบลราชธานี

บังเอิญเหตุการณ์สมัยนั้นบันดาลให้หมอจันพ้นขาวต้องวางกระเป๋าหมอ เนื่องจากเกิดข้าวยากหมากแพง นครราชสีมาประสพภัยธรรมชาติอย่างหนัก ราคาสิ่งของแพงทั่วไป มีโจรผู้ร้ายปล้นสดมภ์แทบไม่เว้นแต่ละวัน แม้จนกระทั่งภายในเมือง การปราบปรามทางราชการไม่ค่อยได้ผล ดังนั้นพระศรีสิงหเทพ (ทัด ไกรฤกษ์) ผู้ช่วยข้าหลวงปกครอง ซึ่งรู้จักนายจัน ณราชสีมา อย่างใกล้ชิด เคยตระหนักในความสามารถของนายจัน ณราชสีมา และเชื่อว่านายจัน ณราชสีมา จะทำหน้าที่ปราบปรามได้สมความมุ่งหมายของทางราชการ จึงกราบทูลถวายคำแนะนำแด่ข้าหลวงใหญ่ต่างพระองค์ ขอให้ทรงเกลี้ยกล่อมนายจัน ณราชสีมา เข้ารับราชการกองปราบ ข้าหลวงใหญ่ต่างพระองค์ทรงเห็นชอบด้วย ก็โปรดให้นายจัน ณราชสีมา เป็นหัวหน้ารวบรวมญาติมิตรที่มีฝีมือเข้าประจำการในกองปราบ นายจัน ณราชสีมา ดำเนินการปราบปรามอย่างแข็งขัน จับผู้ร้ายได้มาก เหตุต่าง ๆ ค่อยบันเทาเบาบางลงโดยลำดับ และนายจัน ณราชสีมา ได้รับแต่งตั้งให้เป็นผู้ชำระคดีอาญาครั้งนั้นด้วย

คณะข้าหลวงปกครองมีความพอใจในผลงานของนายจัน ณราชสีมา เป็นอันมาก จึงปรารภจะยกย่องให้นายจัน ณราชสีมา มีบรรดาศักดิ์ตามความเหมาะสม แต่นายจัน ณราชสีมา ร้องเรียนว่า

คนยังทำงานน้อยนัก จะเป็นการรบกวนท่านผู้ใหญ่ให้เกิดความรำคาญโดยใช่เหตุ ขอให้รั้งรอไว้ก่อน ครั้นต่อมาไม่ช้านัก ทางราชการมอบให้นายจัน ณราชสีมา เป็นผู้ควบคุมขบวนต่างบรรทุกเงินพดด้วงจำนวนหลายหมื่นบาท และราชพัสดุบางอย่าง เดินทางจากนครราชสีมาอันแสนจะลำเค็ญ เพราะเป็นทางทุรกันดารเต็มไปด้วยเชื้อไข้อย่างร้ายแรง นายจัน ณราชสีมา พยายามควบคุมนำมาส่งกระทรวงมหาดไทยเป็นที่เรียบร้อยทุกประการ เมื่อเสร็จราชการแล้ว นายจัน ณราชสีมา จึงเข้าเฝ้าสมเด็จ ฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ (ซึ่งครั้งนั้นดำรงพระยศเป็นกรมหมื่น เสนาบดีกระทรวงมหาดไทย) เพื่อทูลลากลับไปนครราชสีมา ในกรมสมเด็จมีพระดำรัสว่า คณะข้าหลวงปกครองขอให้เป็นพระภักดีนุชิต ได้กราบบังคมทูล ฯ ทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ พระราชทานแล้ว อยู่รอรับสัญญาบัตรเสียก่อน

ครั้นรับพระราชทานสัญญาบัตรเป็นพระภักดีนุชิตแล้ว เดินทางกลับไปนครราชสีมา และทางราชการให้พระภักดีนุชิตไปเป็นข้าหลวงปกครองเมืองมุกดาหาร ได้รับพระราชทานเงินเดือน ๆ ละ ๖๐ บาท

ต่อมาราว พ.ศ. ๒๔๓๘ โปรดเกล้า ฯ ให้ย้ายมาเป็นข้าหลวงปกครองเมืองนครราชสีมา พระภักดีนุชิตจึงรีบเดินทางด้วยเรือถ่อ ๒ ลำ

มีนายเครื่อบ ทิพานันท์[๑] นายทุย เนียมสุริย ณราชสีมา[๒] นายพูน นายคุ่นและนายเหมาด้วย ขณะเรือล่องอยู่ในลำน้ำโขงมุ่งจะไปเมืองนครพนม มีเรือไฟใช้ธงสัญชาติฝรั่งเศสแล่นเข้าเทียบเรือพระภักดีนุชิต บังคับให้เรือทั้งสองลำหยุด และแจ้งข้อหาว่าบรรทุกอาวุธปืนและของต้องห้าม ทั้งมีบุคคลที่เป็นทหารอยู่ในเรือ ล่วงล้ำน่านน้ำของฝรั่งเศส ฉะนั้นต้องจับกุม ครั้นเจ้าหน้าที่ฝรั่งเศสลงตรวจค้นในเรือพระภักดีนุชิตแล้ว ไม่พบของต้องห้ามแต่อย่างใด แต่ก็ยังยืนกรานว่าจะต้องนำตัวพระภักดีนุชิตไปไต่สวนก่อน และยอมให้นายเครือบ ทิพานนท์ กับนายคุ่นไปอยู่ด้วยได้ ส่วนนายทุย เนียมสุริย ณราชสีมา ฝรั่งเศสยอมให้นำเรือทั้งสองลำกลับคืนไปมุกดาหาร

พระภักดีนุชิตถูกควบคุมตัวไว้ที่เรือนปั้นหยาหลังหนึ่ง[๓] ในค่ายเมืองสุวรรณเขต มีเจ้าหน้าที่ตำรวจฝรั่งเศสชั้นนายสิบถืออาวุธปืนกระสุนพร้อม คอยดูแลกวดขันตลอดเวลาหลายเดือน ฝ่ายทางราชการ

๑ ต่อมาเป็นหลวงชำนาญ

๒ เป็นน้องร่วมบิดากับพระภักดีนุชิต และในการประสพเหตุล่องโขงนั้น ทางราชการได้พิจารณาเป็นความชอบในกรณีพิเศษ ให้เปลี่ยนชื่อทุยเป็นทุ้ย และขอพระราชทานตราเบญจมาภรณ์มงกุฎให้ และได้เข้าเป็นนักเรียนนายร้อยพระจุลจอมเกล้า ออกปฏิบัติราชการเป็นนายทหาร พ.ศ. ๒๔๔๒ ก่อนถึงแก่กรรมได้รับพระราชทานยศบรรดาศักดิ์เป็นร้อยเอก ขุนบัจจนึกพินาศ (ทุ้ย เนียมสุริย ณราชสีมา)

๓ ภายหลังพระภักดีนุชิตได้สร้างเรือนเหมือนรูปที่ถูกควบคุมตัว ไว้อยู่เป็นอนุสรณ์หลังหนึ่ง

ประเทศไทย เมื่อทราบว่าเกิดเหตุเช่นนั้น ก็รีบติดต่อเจรจากับรัฐบาลฝรั่งเศสโดยเร็ว แต่เจ้าหน้าที่ฝ่ายฝรั่งเศสหาทางโต้แย้งโยกโย้ต่าง ๆ แล้วก็หาความผิดอะไรมิได้ จึงเปลี่ยนเป็นวิธีขู่เข็ญให้พระภักดีนุชิตต้องหวาดเกรงในกระบวนการควบคุมนานาประการ เช่นมีการเรียงแถวสั่งบรรจุกระสุนปืนให้น่าตื่นเต้นอย่างไม่มีความหมายบ่อย ๆ แม้ขณะที่พระภักดีนุชิตเข้าซ่วม ตำรวจก็ทำทีออกค้นหาพาดหาเหตุว่าจะหนี ทำท่าจะยิง แต่พระภักดีนุชิตไม่หวาดหวั่นเลย พยายามแสดงให้เห็นว่าไม่ตกใจ และไม่หนี จะทำอย่างไรก็เชิญเถอะ ฝรั่งเศสขู่อีกว่าถ้าไม่ยอมรับผิดจะส่งตัวไปไต่สวนที่ไซ่งอนหรือนครปารีสต่อไป พระภักดีนุชิตตอบไม่ขัดข้องทันที ครั้นต่อมาฝ่ายฝรั่งเศสทำเป็นผ่อนปรนการควบคุม แสดงไมตรีตามสมควร แล้วแนะให้พระภักดีนุชิตปลดปล่อยตัวเอง หากไม่ยอมทำเช่นนั้นก็ขอให้พระภักดีนุชิตยอมลงชื่อในทัณฑ์บนว่าจะไม่ล่วงล้ำเขตอีก จึงจะยอมปล่อยเป็นทางการ พระภักดีนุชิตไม่ยอมผ่อนตามความประสงค์ของฝรั่งเศส คงยืนยันอยู่ว่ามิได้ทำผิดประการใดเลย ในที่สุดเมื่อหมดหนทางอื่นใดที่จะเอาผิดแก่พระภักดีนุชิตได้แล้ว ก็จำต้องนำตัวพระภักดีนุชิตมาส่งคืน โดยให้ร้อยเอกเดอครัว แห่งกองทหารนครเวียงจันทร์ เป็นผู้พิทักษ์คุ้มกัน พระภักดีนุชิตถูกฝรั่งเศสจับไปควบคุมไว้ถึง ๕ เดือน กับ ๘[๑] วัน นำกลับมาส่งที่

---

๑ ระหว่างถูกควบคุมตัว ไม่ได้รับเงินเดือน แต่คุณยายหนูม่วง ญาติซึ่งเป็นคหบดีคอยส่งเสียมิให้ขาดแคลนเลย

เมืองอุดรธานี ข้าหลวงใหญ่ต่างพระองค์โปรดให้มีการเลี้ยงต้อนรับพระภักดีนุชิต และแสดงสันถวไมตรีต่อฝรั่งเศส ตามคำเล่ากล่าวว่า เมื่อเสร็จการเลี้ยงแล้ว ภายหลังดื่มถวายพระพรตามธรรมเนียม พระภักดีนุชิตได้รับโอกาสให้กล่าวปราศัย จึงกล่าวขอบใจร้อยเอกเดอตรัว และกล่าวฝากความรู้สึกอันจริงใจส่วนตัวเป็นความว่า การแกล้งจับย่อมเป็นการหมิ่นเกียรติเหยียดหยาม หากไม่เกี่ยวแก่ประเทศชาติแล้ว และถ้าการเป็นไปได้ ข้าพเจ้ายินดีแสดงฝีมือต่อสู้กับเขาผู้นั้นอย่างสมเกียรติทุกอย่างและทุกเมื่อ ร้อยเอกเดอตรัวได้กล่าวขอบพระคุณท่านข้าหลวงใหญ่ต่างพระองค์ที่โปรดให้เลี้ยงต้อนรับแสดงสันถวไมตรี และกล่าวแสดงความเสียใจในเหตุที่เกิดไปแล้ว

โทรเลขกำหนดเสนาบดีกระทรวงมหาดไทยจะเสด็จถึงเมืองนคร-ราชสีมา เพื่อทอดพระเนตรปราสาทหินพิมาย ในระยะกระชั้นชิด พระภักดีนุชิตรีบเดินทางโดยช้างจากอุดรธานีอย่างรีบด่วน พอถึงประตูพลแสน (เหนือ) ได้ทราบว่าเสนาบดีเสด็จโดยขบวนม้าออกทางประตูพลล้าน (ตะวันออก) เมื่อเวลา ๙ น. จึงรีบเปลี่ยนช้างถือขอขี่ขับเอง[๑] ตัดเข้าทางลัด ไปคอยเฝ้ารับเสด็จอยู่ที่ตำบลบ้านหนองขาม กิ่งอำเภอท่าช้างได้ทันการ พอเสด็จเสนาบดีทอดพระเนตรเห็นก็ตรัสว่า พระบาท

---

[๑] เพื่อให้ทันรับเสด็จเสนาบดีกระทรวงมหาดไทยครั้งนั้น ช้างเชือกที่เปลี่ยนไป ก็ล้มเพราะความเหนื่อย ๑ เชือก

สมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทรงทราบใต้ฝ่าละอองธุลีพระบาท ทรงพระเมตตาโปรดเกล้า ฯ ให้เลื่อนขึ้นเป็นพระยาสุริยเดชแล้ว ต่อมาพระภักดีนุชิตเดินทางเข้ามาเฝ้าทูลละออง ฯ รับพระราชทานบรรดาศักดิ์เป็นพระยาสุริยเดช และพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวพระราชทานเงินบำรุงขวัญถุงหนึ่ง ๕๐ ชั่ง (จำนวน ๔๐๐๐ บาท)

พระยาสุริยเดชวิเศษฤทธิ์ (จัน ณราชสีมา) เป็นผู้ว่าราชการเมืองนครราชสีมาตลอดมาด้วยความเรียบร้อย ได้รับพระราชทานตราจุลจอมเกล้า (เข้าใจว่าชั้น ๓) ส่วนคุณหญิงสุริยเดชวิเศษฤทธิ์ (สารภี ณราชสีมา) ได้รับพระราชทานตราจตุตถจุลจอมเกล้า

ต่อมาได้รับพระราชทานเลื่อนบรรดาศักดิ์เป็นพระยากำแหงสงคราม และดำรงตำแหน่งข้าหลวงเทศาภิบาลมณฑลนครราชสีมา ได้รับพระราชทานยศทหารเป็นพันเอก ถึง พ.ศ. ๒๔๔๕ ได้รับพระราชทานตราทุติยจุลจอมเกล้า รุ่งขึ้น พ.ศ. ๒๔๔๖ คุณหญิงกำแหงสงครามได้รับพระราชทานตราตติยจุลจอมเกล้าเป็นเกียรติยศ

พระยากำแหงสงคราม (จัน ณราชสีมา) เป็นผู้เข้มแข็งในการปกครอง เข้มงวดในการตรวจตราระงับทุกข์บำรุงสุขในท้องที่อย่างขยันขันแข็งเสมอ ในการออกตรวจราชการท้องที่ครั้งหลังได้ป่วยเป็นไข้ป่า (มาเลเรีย) เข้าพักรักษาตัวที่อำเภอสูงเนิน อาการทรุดลงโดยเร็ว ถึงเวลา ๓ น. เศษ วันที่ ๒๘ กุมภาพันธ์ พ.ศ. ๒๔๕๐ ก็ถึง

อนิจกรรมด้วยอาการสงบ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวพระราชทานพระราชหัตถเลขา โปรดเกล้า ฯ ส่งไปประดับศพเป็นเกียรติ ดังสำเนาต่อไปนี้

ที่ ๖๘/๖๗๐ สวนดุสิต

วันที่ ๑ มีนาคมรัตนโกสินทรศก ๑๒๖

ถึงกรมหลวงดำรงราชานุภาพ

ด้วยได้รับหนังสือที่ ๑๒๘๒/๒๐๖๗๘ ลงวันที่ ๒๙ กุมภาพันธ์ มีมาที่กรมขุนสมมตอมรพันธุ์ ว่าพระบรมราชบรรหารยกกระบัตรมีโทรเลขบอกมาว่า พระยากำแหงสงครามป่วยเป็นไข้ป่าถึงอนิจกรรมเมื่อวันที่ ๒๘ นั้นได้ทราบแล้ว มีความเสียดายเป็นอันมาก ด้วยเป็นคนได้รับราชการชั้นถึงตกอยู่ในมือข้าศึก ก็ยังมีความอุตสาหะจงรักภักดีไม่ได้ท้อแท้ การบ้านเมืองก็ได้รักษาโดยซื่อตรงควรจะชม

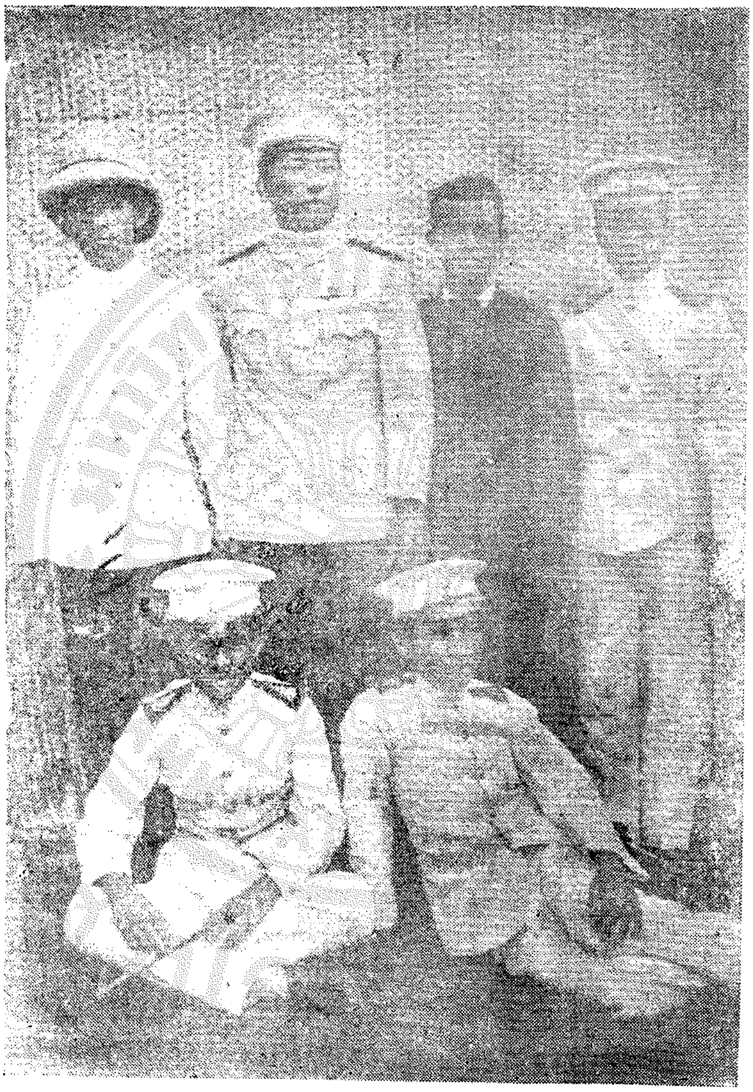
(พระบรมนามาภิธัย) สยามินทร์

พ.ต. หลวงรามฤทธิรงค์

ธันวาคม ๒๔๙๖

พระเจ้าราชวรวงศ์เธอ กรมหมื่นจรัสพรปฏิภาณ

พันเอก พระยากำแหงสงคราม (จัน ณราชสีมา)

ลำดับสกุลฝ่ายชนนีของเจ้าจอมมารดาช้อย

พระนิพนธ์ พระเจ้าราชวรวงศ์เธอ กรมหมื่นจรัสพรปฏิภาณ

เจ้าอนุ เจ้าเมืองเวียงจันทร์ ตั้งให้เป็นที่เพี้ยราชบาอิน ว่าการกรมเมือง เพี้ยราชบาอินนั้นตั้งเคหะสถานอยู่ริมกำแพงเมืองเวียงจันทร์ด้านทักษิณทิศและมีภรรยาหลวงคนหนึ่งชื่อฉุน มีภรรยาน้อยคนหนึ่งชื่อปล้อง มีบุตรด้วยกันกับภรรยาหลวงชื่อฉุนนั้น ๑๐ คน ชาย ๖ หญิง ๔ บุตรคนใหญ่ที่หนึ่งเป็นหญิงชื่อสมบุญ บุตรที่สองหญิงชื่อวรรณา บุตรที่สามหญิงชื่อแก้ว บุตรที่สี่หญิงชื่อแดง บุตรที่ห้าชายชื่อสา บุตรที่หกหญิงชื่อจันทา บุตรที่เจ็ดหญิงชื่อน้อย บุตรที่แปดชายชื่อดี บุตรที่เก้าชายชื่อมั่ง บุตรที่สิบชายชื่อส่า บุตรชายบุตรหญิงทั้งสิบคนนี้ ก็ได้อยู่กับบิดามารดาในนิวาศสถานเมืองเวียงจันทร์มาโดยสุขานุภาพ บุตรหญิงคนใหญ่ชื่อสมบุญนั้น ครั้นอายุควรแก่การวิวาห์แล้ว เพี้ยราชบาอินผู้บิดาก็ได้แต่งให้มีสามีไปแต่เวียงจันทร์ยังไม่แตก บุตรหญิงที่สองชื่อวรรณานั้นอายุรุ่นสาวขึ้นก็ถึงแก่กรรมเสียแต่เมื่อเวียงจันทร์ยังปรกติอยู่ บุตรชายที่ห้าชื่อสานั้นครั้นอายุเมื่อครบอุปสมบทแล้ว บิดาก็จัดการอุปสมบทให้ ได้บวชเป็นภิกษุภาวะอยู่พรรษาหนึ่ง แล้วศึกออกมาก็ถึงแก่กรรม ยังคงเหลือบุตรชายบุตรหญิงของเพี้ยราชบาอินอยู่แปดคน บุตรหญิงที่สาม

ชื่อแก้วกับบุตรหญิงที่สี่ชื่อแดงนั้นก็เป็นสาวแล้ว แต่ยังไม่มีผู้มาสู่ขอ ก็ยังอยู่กับบิดามารดาที่นิวาศสถานนั้น บุตรหญิงที่หกชื่อจันทากับบุตรหญิงชื่อน้อยทั้งสองคนนี้ยังไม่ได้โกนจุกเป็นเด็กอยู่ บุตรชายที่สิบชื่อส่านั้นบิดามารดามีความเสน่หารักใคร่นัก เรียกว่าเจ้าสุดเพราะเป็นบุตรสุดท้อง ภายหลังคนทั้งปวงจึงได้เรียกว่าสุด ๆ ต่อมา ปล้องภรรยาน้อยของเพี้ยราชบาอินนั้น อยู่มาด้วยกันนมนานประมาณหลายสิบปีก็หามีบุตรด้วยกันไม่ แต่ปล้องนั้นก็รักใคร่ในบุตรของภรรยาหลวงเหมือนกับบุตรของตัว มิได้มีความรังเกียจเดียดฉันท์ เมื่อเวลาภรรยาหลวงไม่อยู่ก็ดูแลรักษาบุตรเลี้ยง มิให้อนาทรร้อนใจด้วยเป็นคนสัตย์ซื่อ ฝ่ายเพี้ยราชบาอินนั้น เจ้าอนุผู้ครองเวียงจันทร์รักใคร่นับถือนัก ให้ตั้งศาลชำระความนครบาลในบ้านเป็นนิจ ถ้ามีกิจคดีเกี่ยวข้องด้วยความโจรผู้ร้ายแล้ว ก็ชำระตัดสินไปได้สำเร็จเด็ดขาด ได้ทำการมาในเจ้าอนุช้านานจนมั่งคั่งด้วยทรัพย์สมบัติโดยบริบูรณ์ ฝ่ายเมื่อจะมีเหตุให้พลัดพรากจากถิ่นสถานนั้น เมื่อปีจ[๑] อ อัฐศกแผ่นดินพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว เจ้าอนุผู้ครองเวียงจันทร์คิดมิชอบเป็นขบถต่อแผ่นดิน เพราะราชวงศ์ผู้บุตรก่อการยุยง ให้อนุผู้เป็นบิดาประทุษร้ายต่อกรุงเทพ ฯ เมื่อราชวงศ์ผู้บุตร

• ปีจออัฐศกตรงกับ พ.ศ. ๒๓๖๙

ลงมากรุงเทพมหานครนั้นขัดใจด้วยเรื่องไม้ซุงซึ่งเกณฑ์มาทำพระเมรุกรมสมเด็จพระศรีสุลาไลย ราชวงศ์มีความเสียใจนักจึ่งรีบกลับขึ้นไปเวียงจันทร์เสีย เมื่อเวลาเดินกลับขึ้นไปนั้น ราชวงศ์ร้องลงมาแต่หลังช้างพูดกับพวกบ่าวเป็นคำลาวว่า "เล้าอยู่เมืองไทยบ่อได้กินเข่าใหม่ทั้งปาก็ก้าง กับไปเมืองล่านซ่างจะได้กินเข่าใหม่ทั้งปาก็มั้น" แล้วรีบเร่งเดินมาถึงเมือง เวียงจันทร์ ก็เข้า หาอนุผู้เป็นบิดา แล้วจึงว่า "ข้าพเจ้าไม่ขอเป็นข้าพวกไทยอีกแล้วคราวนี้ จะต้องคิดการใหญ่ บิดาจะเห็นเป็นประการใด" อนุบิดาก็เห็นด้วย จึ่งให้หาอุปราชผู้เป็นน้อง สุทธิสารผู้เป็นบุตรใหญ่ กับท้าวเพี้ยขุนนาง ทั้งปวง มาปรึกษา ว่า ทีกรุงเทพ ฯ เดียวนี้ มีแต่ เจ้านายเด็ก ๆ ขุนนางผู้ใหญ่ก็น้อยตัว ฝีมือทัพก็อ่อนแอ ทั้งเจ้าพระยานครราชสีมา (ทองอินท์) ก็ไม่อยู่ หัวเมืองรายทางไม่มีที่กีดขวางเราแล้ว ข่าวอังกฤษก็มารบกวนอยู่เสมอ เราจะยกกองทัพไปตีเอากรุงก็เห็นจะได้โดยง่าย อุปราชผู้เป็นน้องไม่เห็นด้วย จึ่งว่ากรุงไทยเป็นเมืองใหญ่ถ้าแม้นตีได้ก็จะไปตั้งอยู่ที่นั่นได้หรือ ไพร่พลเมืองก็จะคุมกันเข้าเป็นขบถ เหมือนนอนอยู่บนขวากหนามเหมือนกัน อนุจึ่งว่าตีได้ แล้วถ้าจะตั้งอยู่มิได้ ก็จะกวาดครอบครัวและทรัพย์ สิ่งของในท้องพระคลังมาใส่บ้านเมืองเรา แล้วเราก็จะรักษาด่านทางช่องแคบไว้ จะมาทำอะไรเราได้ ทาง ที่จะส่งสะเบียง อาหารกัน ก็ไกลกันดาร

อุปราชจะขัดขืนไปนักก็กลัวอนุจะฆ่าเสียก็ต้องเห็นด้วย อนุจึงให้อุปราชไปเกลี้ยกล่อมหัวเมืองลาวทั้งปวง หัวเมืองลาวทั้งปวงก็เข้าด้วยอุปราช จึงให้ต้อนครัวขึ้นไปไว้เวียงจันทร์ทั้งสิ้น ฝ่ายเมื่ออนุคิดประทุษร้ายต่อกรุงเทพฯ นั้น ที่เมืองเวียงจันทร์เกิดวิปริตประหลาดนัก ลมพายุใหญ่พัดช่อฟ้าใบระกา หอพระแก้ว พระบาง และหลังคาเรือนอนุหักไปเป็นอันมาก เรือนภรรยาอนุก็หักไปอีกหลายหลัง และเรือนของราษฎรชาวบ้านก็หักพังไปประมาณ ๕๐ หลัง เมื่อเวลากลางคืนประมาณสองยามเศษเกิดแผ่นดินไหว ถ้วยชามสิ่งของกระทบกัน ครั้นรุ่งเช้าสว่างขึ้นเห็นแผ่นดินแยกออกในกำแพงข้างท้ายเมือง ยาวสองวา กว้างศอกเศษ ลึกเส้นเศษ อนุแจ้งดังนั้นจึงให้หาโหรมาทำนาย ว่าจะยกทัพไปตีกรุงจะมีชัยหรือจะอัปราชัย โหรทายว่าเหตุนี้ร้ายนักจะอัปราชัย อนุโกรธสั่งให้ฆ่าโหรเสีย มีผู้ขอโทษไว้ ครั้น ณ เดือนสิบเอ็ดปีจออัฐศก อนุก็ให้เกณฑ์กองทัพพลฉกรรจ์พร้อมด้วยเครื่องศาสตราวุธแล้ว จึงข้ามแม่น้ำโขง มาตั้ง อยู่ บ้านพันพร้าวตรงเมืองเวียงจันทร์ข้าม ให้ฝึกหัดกองทัพอยู่ที่นั้นสามเดือน ครั้น ณ เดือนยี่ข้างแรมปีจออัฐศก อนุก็ให้ราชวงศ์ผู้บุตรเป็นแม่ทัพหน้าคุมคนสามพันยกล่วงลงมาก่อน ราชวงศ์ยกลงมาถึงเมืองนครราชสีมา ณ เดือนสามแรมสามค่ำปีจออัฐศก แล้วขอเบิกข้าวที่เมืองนครราชสีมา พระยาพรหมภักดียกกระบัตรและกรมการจึงถาม

ราชวงศ์ว่า "ยกมาคนมากมายนักจะไปไหน" ราชวงศ์บอกว่ามีศุภอักษรขึ้นมาให้เกณฑ์กองทัพเมืองเราลงไปรบอังกฤษ เจ้าย่ากระหม่อมก็ลงมาด้วย เดี๋ยวนี้ยังตั้งอยู่น้ำเชิญ อีกสักสองสามวันก็จะมาถึงนี้ดอก กรมการเมืองนครราชสีมาไม่สงสัยก็จ่ายข้าวให้ ราชวงศ์ได้ข้าวแล้วก็รีบยกลงมาถึงเมืองสระบุรีตั้งอยู่ที่บ้านขอนขว้าง แล้วราชวงศ์จึงว่ากับพระยาสุราราชวงศ์เจ้าเมืองสระบุรี และหลวงพลนายกองคำ กองเชียง กองสิงห์ว่า "ญวนและฝรั่งยกมาตีกรุงเทพ ฯ แล้ว อย่าอยู่ที่นี้เลย ควบคุมพวกครอบครัวเราเข้าขึ้นไปอยู่เสียเวียงจันทร์เถิด" เจ้าเมืองสระบุรีและพวกนายกองก็เห็นด้วย ราชวงศ์จึงควบคุมครัวเมืองสระบุรี เดินกลับขึ้นไปเมืองนครราชสีมา ฝ่ายอนุกับสุทธิสารผู้บุตรได้ฤกษ์แล้ว ก็ยกกองทัพตามราชวงศ์ลงมาถึงเมืองนครราชสีมา ณ เดือนสามแรมหกค่ำปีจออัฐศก ตั้งค่ายใหญ่อยู่ที่ทะเลหญ้าทิศตะวันออกถึงเจ็ดค่าย ให้กิตติศัพท์พูดกันว่าคนถึงแปดหมื่น ครั้งนั้นเจ้าพระยานครราชสีมา (ทองอินท์) ไม่อยู่ โปรดให้ไประงับพระยาไกรสงครามเจ้าเมืองชุมัน วิวาทกับหลวงยกกระบัตรผู้เป็นน้องชายถึงเกิดรบกันขึ้น ฝ่ายเมื่อเจ้าพระยานครราชสีมาไปเมืองขุขันครั้งนั้น พระยาปลัดและกรมการผู้คนไปด้วยเป็นอันมาก อยู่แต่ยกกระบัตรกับกรมการผู้น้อยรักษาเมืองอยู่ อนุจึงให้หาพระยาพรหมภักดียกกระบัตรออกมาที่ค่าย แล้วว่าพระยาโคราชคนนี้

เบียดเบียนไพร่บ้านพลเมืองให้ได้ความเดือดร้อนนัก ข้ามาทางนี้มีแต่คนมาร้องทุกข์มิได้ขาด เจ้าจงกวาดครอบครัวเมืองโคราชขึ้นไปเวียงจันทร์ให้เสร็จแต่ในสี่วัน พระยาพรหมภักดียกกระบัตรกลัวอำนาจอนุไม่รู้ที่จะทำประการใดก็ต้องทำเป็นยินดี จึงจัดหญิงที่รูปงาม ๆ ให้อนุเป็นหลายคน แล้วอนุก็ให้พวกลาวไปเก็บเครื่องศาสตราวุธของพวกครัวเมืองนครราชสีมาเสียสิ้น แต่ชั้นพร้าก็ไม่ให้มี ฝ่ายหม่อมนาก สิงหเสนี ภรรยาเจ้าพระยานครราชสีมา (ทองอินท์) รู้ว่าพระยาพรหมยกกระบัตรตระเตรียมจะต้อนครอบครัวชาวเมืองขึ้นไปเวียงจันทร์ ก็เศร้าโศกว่าจะต้องไปเป็นขี้ข้าลาวแล้วคราวนี้ จึงคิดอ่านปลอมตัวเป็นไพร่จะพาบุตรหนีเข้าป่าไปให้พ้น จึงหาผ้าตาที่เก่า ๆ มานุ่ง ห่มผ้าขาวม้าขาดพรุงพรัง หากะบุงที่ขาดปุปะใส่สาแหรกสอดคานเข้า จัดผักปลาข้าวสุกข้าวสารใส่ลงพอควร แล้วเอาเขม่ากันหม้อข้าวชะโลมทาบุตรทั้งสองให้มุกมอมเช่นบุตรไพร่ ๆ เพื่อจะมิให้พวกลาวสงสัยว่าเป็นลูกเป็นเมียเจ้าเมือง แล้วยกหาบขึ้นบ่าพาบุตรหญิงคนใหญ่ชื่อ ฉิม บุตรชายคนเล็กชื่อ เมฆ หนีออกจากจวนเดินมาตามทางจะเข้าป่า ส่วนพวกลาวกองตรวจที่อนุใช้ให้คอยดูพวกครัวจะหนีเข้าป่า เห็นสามคนแม่ลูกเดินเซซังมา ก็เข้าจับเอาตัวจะไปให้เจ้าอนุ หม่อมนากก็เศร้าโศกร้องไห้ด้วยกลัวเขาจะเอาไปฆ่า ดูก็น่าสังเวชสลดใจด้วยไม่เคยจะตกยากเช่นนั้น ฝ่ายพวก

กองจับก็พาหม่อมนากและบุตรทั้งสองไปให้แก่อนุที่ค่ายทะเลหญ้า อนุได้เห็นจึงซักไซ้ไต่ถามได้ความว่า เป็นบุตรภรรยาเจ้าพระยานครราชสีมา ก็มิได้ทำอันตรายอะไร อนุเชยชมคุณฉิมบุตรคนใหญ่นั้นว่ารูปร่างหน้าตางดงามนัก อนุขอแต่หม่อมนากว่าลูกคนนี้ขอให้ข้าเถิด แล้วถามได้ความว่าอายุสิบเอ็ดปีพอจะสมควรโกนจุก อนุก็จัดการมงคลตัดจุกคุณฉิมให้ในค่ายของอนุนั้น แล้วอนุก็ให้คุณฉิมเป็นผู้เชิญดาบของอนุเมื่อเวลาออกขุนนาง ฝ่ายพระยาปลัดอยู่ที่เมืองขุขันกับเจ้าพระยานครราชสีมา แจ้งว่าอนุลงมากวาดครอบครัว จึงปรึกษาเจ้าพระยานครราชสีมาว่า จะทิ้งครอบครัวไม่ไประวังรักษาเห็นจะไม่ได้ พวกลาวจะทำยับเยินเสียหมด เจ้าพระยานครราชสีมาก็เห็นด้วยจึงให้พระยาปลัดรีบกลับมา พระยาปลัดมาถึงเมืองนครราชสีมาก็เข้าหาอนุ แล้วบอกแก่อนุเป็นกลว่าพระยาโคราชหนีไปเมืองเขมรเสียแล้ว กระหม่อมฉันทิ้งลูกเมียครอบครัวไม่ได้ จะขอตามเสด็จไปอยู่เวียงจันทร์ด้วย อนุก็เชื่อจึงให้พระยาปลัดพระยาพรหมยกกระบัตรคุมครัวไป

ฝ่ายเพี้ยราชบาอินซึ่งเป็นบิดาของยาย อันตั้งเคหะสถานอยู่ริมกำแพง ด้านทักษิณทิศของเมืองเวียงจันทร์นั้น ครั้นเมืองเวียงจันทร์เป็นอันตรายผู้คนระส่ำระสายหนีเข้าป่าดง และโจทย์กันต่าง ๆ ล้วนเป็นที่ให้หวาดหวั่นเสียวสดุ้ง จึงปรึกษากันกับภรรยาและบุตรชาย

บุตรหญิงว่า เราจะอยู่ในเมืองเวียงจันทร์นเห็นจะไม่ได้ คงจะมีภัยอันตรายต่าง ๆ แก่เราเป็นแน่ และทัพหลวงก็จะมากวาดต้อนไปไว้กรุงเทพ ฯ ทั้งสิ้น เราจะได้ความลำบากนักจำจะต้องอพยพพากันไปหลบอยู่ในป่าดงตามพวกเพื่อนพอพ้นภัยก่อน และทรัพย์สิ่งของเราควรจะเก็บฝังเสีย ณ ที่แห่งใดแห่งหนึ่ง ซึ่งควรเป็นที่จะจำได้ต่อเมื่อสงบงบเงียบบ้านเมืองเป็นปรกติดีแล้ว จึงค่อยกลับมาขุดเอาทรัพย์สิ่งของ ๆ เรา และตั้งเคหะสถานบ้านเรือนตามเดิม ครั้นปรึกษากันตกลงแล้วก็ เก็บทรัพย์ สิ่งของ ทองเงินซึ่ง เป็นรูปพรรณ ต่าง ๆ ลงฝังดินภายใต้ต้นไม้ใหญ่ทั้งสิ้น ได้แต่เงินติดตัวไปบ้างเล็กน้อยตามควรพอจะได้ซื้ออาหารกิน แล้วพาบุตรชายบุตรหญิงกับภรรยาทิ้งเคหะบ้านเรือนไปภรรยาที่ไปด้วยนั้นคือฉุนภรรยาหลวงคนหนึ่ง ปล้องภรรยาน้อยคนหนึ่ง บุตรที่ไปด้วยนั้นคือบุตรหญิงชื่อแก้ว ๑ บุตรหญิงชื่อแดง ๑ บุตรหญิงชื่อจันทา ๑ บุตรหญิงชื่อน้อย ๑ บุตรชายชื่อดี ๑ บุตรชายชื่อมั่ง ๑ บุตรชายชื่อหล้า ๑ รวม ๗ คน ภรรยา ๒ คน เป็น ๑๐ คนด้วยกันทั้งเพียราชบาอินซึ่งเป็นบิดา ด้วยชนทั้งสิบนี้รักกันมาตั้งแต่อยู่ในป่าแห่งหนึ่งชื่อป่าคำชะโนด ในที่ตำบลนี้การหาอาหารเลี้ยงชีพนั้นก็ฝืดเคืองไม่บริบูรณ์ ควรจะสงสารชนทั้งสิบด้วยมิได้เคยตกยาก ทั้งพลัดพรากจากถิ่นสถานบ้านเรือนที่อยู่ที่อาศัย เจ้าพระยานครราชสีมา (ทองอินท์) แต่งนายกองออกเป็นกอง ๆ ให้เที่ยว

เกลี้ยกล่อมชักชวนพวกครัวซึ่งแตกมารวบรวมกันตามหมู่ ตามคณะ ดังแต่ก่อน นายกองทั้งปวงออกเที่ยวเกลี้ยกล่อมคนครัวได้ ให้กลับมาตั้งบ้านเรือนตามภูมิลำเนาเดิมหลายพวกหลายเหล่าแล้ว ๆ เที่ยวค้นคนซึ่งยังจรจัดต่อไปอีก ถ้าปะคนครัวชาวเมืองนครราชสีมา ก็ชักชวนให้กลับเข้าไปบ้านเมือง ถ้าเป็นคนครัวชาวเวียงจันทร์ก็ได้ต้อนเอามาให้เจ้าพระยานครราชสีมาเป็นเชลย ฝ่ายนายกองนายหนึ่งชื่อนายกองมา เที่ยวมาถึงบ้านคำชะโนดซึ่งเพี้ยราชบาอินกับบุตรภรรยาตั้งอาศัยอยู่ ครั้นเห็นชนทั้งสิบแล้วก็เข้าพูดจาเกลี้ยกล่อมว่า จะมาตั้งอยู่ทำอะไรที่นี่ ข้าวปลาอาหารจะรับประทานก็กันดาร ไปตั้งทำมาหากินอยู่ในเมืองนครราชสีมาเถิด จะได้เป็นสุขานุสุข ชนทั้งสิบจะขัดขืนก็กลัวอำนาจชาวเมืองนครราชสีมาในเวลานั้น จำใจจำต้องยอมไปด้วย นายมานายกองก็พาคนทั้งสิบมามอบให้แก่หลวงพัท หลวงพัทนี้เป็นนายกองใหญ่ซึ่งเจ้าพระยานครราชสีมา ให้ไปตั้งรวบรวมคนครัวอยู่บ้านโดนงัว แล้วหลวงพัทก็พาตัวเพี้ยราชบาอินกับบุตรภรรยารวมทั้งสิบคนมาให้เจ้าพระยานครราชสีมา (ทองอินท์) ๆ มีความยินดีนักด้วยได้คนเมืองเวียงจันทร์มา เจ้าพระยานครราชสีมาจึงให้ชนทั้งสิบนี้ ไปตั้งภูมิลำเนาทำมาหากินอยู่ ณ บ้านภูเขาราดแขวงเมืองนครราชสีมาได้ปีหนึ่ง แล้วยกไปตั้งอยู่ไร่ปากปะคาบอีกสองปี ส่วนบุตรหญิงชื่อแก้ว และบุตรหญิงชื่อแดงของเพี้ยราชบาอินนั้น ได้มี

สามีที่เมืองนครราชสีมาทั้งสองคน ฝ่ายท่านนากภรรยาเจ้าพระยานครราชสีมากับคุณฉิมบุตรหญิงคนใหญ่ และคุณเมฆบุตรชายคนเล็กซึ่งตกไปอยู่กับอนุนั้น ครั้นราชการเมืองเวียงจันทร์เรียบร้อยแล้ว ก็ได้กลับมาอยู่กับเจ้าพระยานครราชสีมาในเมืองโคราช ดังเดิม แต่ไม่ทราบความชัดแน่ว่า[๑] เมื่อจะได้กลับมาเมืองนครราชสีมานั้นเพราะเหตุใดเลย ครั้นเมืองนครราชสีมาเป็นปรกติ ผู้คนพรักพร้อมสมบูรณ์ขึ้นดังแต่ก่อนแล้ว เจ้าพระยานครราชสีมา (ทองอินท์) คิดถึงพระเดชพระคุณสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวทั้งสองพระองค์ จึงคิดอ่านเอาบุตรชายบุตรหญิงเข้ามาน้อมเกล้า ฯ ถวาย จัดบุตรหญิง ๓ คนคือ คุณทรัพย์ ๑ คุณแจ่ม ๑ คุณชื่น ๑ กับบุตรชายชื่อคุณทองคำ ๑ รวม ๔ คนน้อมเกล้า ฯ ถวายวังหลวงให้ทำราชการฉลองพระเดชพระคุณ บุตรหญิงทั้งสามคนนั้นก็ได้เป็นเจ้าจอมอยู่งานแต่หามีพระองค์เจ้าไม่ นายทองคำนั้นได้เป็นที่นายศัลยวิไชยหุ้มแพร แล้วจัดบุตรหญิงชื่อคุณฉิมคน ๑ บุตรชายชื่อคุณเมฆคน ๑ รวม ๒ คนน้อมเกล้า ฯ ถวายวังหน้า ให้ทำราชการสนองพระเดชพระคุณ คุณฉิมนั้นก็ได้เป็นจอมเชิญพระแสงกรมพระราชวังบวร ฯ มหาศักดิ์

---

๑ เสมียนตราโคราช เป็นผู้พากลับมา (ดูจดหมายเหตุเรื่องปราบขบถเวียงจันทร์ สมเด็จพระราชปิตุลาบรมพงศาภิมุข โปรดให้พิมพ์ เมื่อ พ.ศ. ๒๔๖๘ หน้า ๕๕)

พลเสพ ฯ โปรดปรานนัก ด้วยท่านเป็นคนรูปงามแต่ก็ไม่มีพระองค์เจ้าเหมือนกัน คุณเมฆบุตรชายนั้นเป็นมหาดเล็กยิงกาเมื่อเวลาทรงบาตร์เพราะยังเยาว์อยู่ เมื่อเจ้าพระยานครราชสีมาจะเอาบุตรชายบุตรหญิงมาน้อมเกล้า ฯ ถวายวังหลวงวังหน้านั้น ได้จัดเอาคนครัวเมืองเวียงจันทร์ที่เป็นเชลยนั้นให้มากับบุตรทั้งหลายคนละครัว ๆ เพี้ยราชบาอิน (อ่อน) กับครอบครัวของเพี้ยราชบาอินทั้งสิ้นจึงได้ตกเป็นคนของคุณฉิม เมื่อคุณฉิมทำราชการเป็นจอมกรมพระราชวังบวร ฯ อยู่นั้น คนเหล่านี้ก็ได้ไปตั้งทำไร่อ้อยอยู่ ณ คลองลำพะเนียงแขวงเมืองลพบุรีประมาณ ๖ ปี แต่บุตรหญิงที่หกของเพี้ยราชบาอินชื่อ "จันทา" ซึ่งเป็นยายของเรานั้น เข้ามาอยู่ในวังหน้ากับคุณฉิมหาได้ไปอยู่ที่ไร่อ้อยไม่ เพี้ยราชบาอิน (อ่อน) นั้นก็ถึงแก่กรรมลงที่ไร่อ้อยคลองลำพะเนียง ได้ทำการฌาปนกิจเผาศพที่วัดทองราษฎรแขวงเมืองลพบุรีนั้น แล้วฉุน ภรรยาเพี้ยราชบาอิน กับบุตรชายบุตรหญิงก็ยกครอบครัวกันเข้ามาตั้งบ้านอยู่ที่ริมวัดราชโอรส ซึ่งราษฎรเรียกกันว่าวัดจอมทองปลายคลองบางกอกใหญ่แขวงกรุงเทพ ฯ ครั้น ณ ปีระกาตรีศก[๑] ฉุนก็ถึงแก่กรรมลง ได้เผาศพฉุนที่วัดราชโอรสนั้น ส่วนนายมั่งบุตรชายที่เก้าของเพี้ยราชบาอิน เมื่อมาอยู่ที่บ้านริมวัดราชโอรสก็ได้

---

๑ ปีระกาตรีศก ตรงกับ พ.ศ. ๒๔๐๔

บวชเป็นภิกขุอยู่ในวัดราชโอรส แล้วศึกออกมาก็ถึงแก่กรรมที่บ้านวัดราชโอรสนั้น ยังเหลือบุตรเพี้ยราชบาอินซึ่งตั้งบ้านอยู่วัดราชโอรสแต่ ๒ คน คือชื่อ “น้อย” กับนายหล้า (ที่เรียก คุณตาสุด) น้อยได้สามี มีบุตรชื่อ “แสง” นายหล้า (คุณตาสุด) มีบุตรชายคนหนึ่งชื่อ “นายปั้น” บุตรหญิงคนหนึ่งชื่อ “คำ” มีบุตรกับภรรยาอีกคนหนึ่งที่บางหลวงเชียงรากชื่อ “พ่วง” นายปั้นนั้นเป็นผู้มีฝีมือในการช่างต่าง ๆ ชำนาญนัก

ฝ่ายจันทา บุตรหญิงของ เพี้ยราชบาอินซึ่งอยู่ กับ จอมฉิมใน พระราชวังบวรนั้น ได้คุณเมฆน้องจอมฉิมเป็นสามี มีบุตรหญิงคนหนึ่งชื่อ “ช้อย” คือมารดาของเรา แล้วคุณเมฆได้ลิ้นผู้เป็นลาวชาวเวียงจันท์ซึ่งเจ้าพระยานครราชสีมาให้มาอยู่กับจอมฉิมนั้นเป็นภรรยาอีกคนหนึ่ง มีบุตรหญิงด้วยกัน ๒ คนชื่อ “นิล” พี่ ชื่อ “แจ้” น้อง คุณเมฆได้ แสงชาวเมืองนครราชสีมาเป็นภรรยาอีกคนหนึ่ง มี บุตรด้วยกันชื่อ “นายนิ่ม” แต่คุณช้อยบุตรของคุณเมฆนั้นได้ส่งเข้าไปให้จอมฉิมผู้เป็นป้าเลี้ยงไว้ ในพระราชวังบวร จอมฉิมมีความเสน่หารักใคร่ยิ่งนักดุจบุตรที่เกิดในอุทรของตน ครั้นกรมพระราชวังบวรมหาศักดิ์พลเสพเสด็จสวรรคตแล้ว จอมฉิมได้ ไปเป็นเจ้าจอมในพระบรมมหาราชวัง จึงพาคุณช้อยหลานไปด้วย และได้ถวายตัวคุณช้อยแต่พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้าเจ้าอยู่หัว ให้เป็นพนักงาน

เรียนเลขและเรียนอักษรขอม และการเรียนเลขเรียนอักษรขอมครั้งนั้น โปรดเกล้า ฯ ให้ออกไปเรียนกับครูผู้ชายที่พระตำหนักน้ำ (คือที่เรียกว่าตำหนักแพ.ดียวนี้) คุณช้อยได้เรียนเลขและขอมมาแต่เยาว์จนอายุได้ ๑๓ ปี ๑๔ ปี โดยชำนิชำนาญ ทั้งอ่านและเขียนตัวอักษรขอมไทยงามนักเสมอด้วยฝีมือผู้ชาย พระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้า ฯ เจ้าอยู่หัวโปรดปรานคุณช้อยมากเพราะคุณวิชา ทรงชุบเลี้ยงอยู่ในเกณฑ์เจ้าจอมแต่ยังหาได้เป็นเจ้าจอมไม่ด้วยยังเยาว์อยู่

ครั้งนั้นพระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัวเมื่อยังทรงเป็นกรมขุนอิศเรศรังสรรอยู่นั้น เสด็จข้ามฟากมาเฝ้าพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้า ฯ ประทับเรือพระที่นั่งที่พระตำหนักน้ำ ก็ได้เสด็จแวะเข้ามาทอดพระเนตรพวกผู้หญิงเด็ก ๆ เรียนหนังสือ และได้ทรงทักทายคุณช้อยอยู่เสมอว่าปัญญาดี ครั้นพระบาทสมเด็จพระนั่งเกล้า ฯ เสด็จสวรรคต พระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้า ฯ ได้เถลิงพระบวรราชาภิเศกในพระบวรราชวัง คุณฉิม, คุณแจ่ม, คุณชื่น สามคนพี่น้องจึงพากันมาทำราชการในบวรราชวัง แต่คุณทรัพย์พึ่งกลับขึ้นไปมีสามีที่เมืองนครราชสีมามีบุตรชายคนหนึ่งชื่อ "เด่น" แล้วคุณฉิมได้ถวายตัวคุณช้อยหลานซึ่งมีอายุ ๑๔ ปี ให้ทำราชการเป็นเจ้าจอมอยู่งานในพระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้า ฯ โปรดเกล้า ฯ พระราชทานหีบหมากถมรูปกำปั่นเป็น

เกียรติยศ ภายหลังพระราชทานหีบหมากกาไหล่ และหีบหมากทองคำ, กาน้ำทองคำ เป็นเครื่องยศโดยลำดับมา เจ้าจอมช้อยมีพระองค์เจ้าในพระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัว ๓ พระองค์ ที่ ๑ พระองค์หญิงชนม์พรรษาได้ปีเศษสิ้นพระชนม์ ที่ ๒ พระองค์ชายคือตัวเรา ที่ ๓ พระองค์ชายชนม์พรรษาได้ ๗ วันสิ้นพระชนม์

ฝ่ายคุณเมฆบิดาเจ้าจอมช้อยนั้น เมื่อกรมพระราชวังมหาศักดิพลเสพสวรรคต ก็ได้ลงไปสมทบเป็นมหาดเล็กใน คือ (พระพิพิธ) พระบรมมหาราชวัง ครั้นรัชกาลที่ ๔ พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวโปรดเกล้า ฯ ให้รับตำแหน่งที่ หลวงศรีสิทธิสงคราม ผู้ช่วยราชการเมืองนครราชสีมา หลวงศรีสิทธิสงคราม (เมฆ) จึงได้กลับขึ้นไปอยู่เมืองนครราชสีมา พร้อมด้วยท่านสินภรรยาและบุตรชายหญิงตั้งแต่คราวนั้น

ครั้นเมื่อ ณ เดือน ๓ ปีมะโรงอัฐศกศักราช ๑๒๑๘ พระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้า ฯ รับสั่งถามเจ้าจอมมารดาช้อยว่า "คิดถึงพ่อบ้างหรือไม่และอยากจะไปเยี่ยมพ่อและดูบ้านเมืองของตัวบ้างไหมเล่า" เจ้าจอมมารดาช้อยจึงกราบทูลว่า "คิดถึงบิดาและอยากจะไปดูบ้านเมืองที่สุด เพราะไม่เคยเห็น" คราวนั้นเจ้าจอมมารดาช้อยตั้งครรภ์แก่จวนจะประสูติ พระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้า ฯ จึงรับสั่งว่า "เจ้าท้องอยู่จะขี่ช้างขึ้นไปตามธรรมดาไม่ได้ ถ้าจะขึ้นไปก็ต้องขี่วอหาม

กันไปกว่าจะถึงจึงจะได้ จะได้ไม่กระเทือน แล้วรับสั่งถามพวกแพทย์ว่า ข้าจะขึ้นไปเที่ยวเมืองโคราชจะเอาช้อยเขาไปด้วย แต่เห็นว่าท้องแก่จะไปออกที่โคราชดอกกระมัง" พวกท้าวนางและแพทย์หมอนับเดือนตั้งแต่ทรงครรภ์มา เห็นว่าพึ่งได้ ๘ เดือนจึงทูลว่า "ยังไม่ประสูติเป็นแน่ เพราะทบยังไม่ครบ ๙ เดือน ต่อเดือน ๔ หรือเดือน ๕ จึงจะประสูติ" พระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้าเจ้าอยู่หัวก็เสด็จขึ้นไปประพาสเมืองนครราชสีมา ในเดือน ๓ ปีมะโรงอัฐศกนั้น

เจ้าจอมมารดาช้อยก็ขึ้นวอพระประเทียบโดยเสด็จ มีพระยามณเฑียรบาล (บัว) เป็นประธานพร้อมด้วยสนมกรมวังตำรวจกำกับไป จนถึงเมืองนครราชสีมา ครั้น ณ เดือน ๔ ข้างขึ้นพระบาทสมเด็จพระปิ่นเกล้า ฯ จะเสด็จขึ้นไปประพาสเมืองปักธงไชยและเมืองสุวรรณภูมิซึ่งเป็นเมืองขึ้นเมืองนครราชสีมา

(หมายเหตุ – หมดฉบับพระนิพนธ์ที่ได้มาเพียงเท่านี้จึงน่าเสียดายอย่างยิ่ง)

บันทึกเสนอ

สกุล ณราชสีมา จัดลำดับขึ้นนี้ ทางสายเจ้าพระยานครราชสีมา (ปิ่น ณราชสีมา) อาศัยรายการเรื่องราวและชื่อซึ่ง พันตรี พระพิทักษ์โยธา (พิทักษ์ อรินันทน์ ณราชสีมา) เรียบเรียงไว้ ทางสายเจ้าพระยานครราชสีมา (ทองอินท์ ณราชสีมา) อาศัยรายชื่อซึ่ง พันตรี ผัน อินทรกำแหง ณราชสีมา หลานใกล้ชิดผู้หนึ่งของคุณหญิงสารภี กำแหงสงคราม ต.จ. ร่วมมือกับคุณชื้น อินทรกำแหง ณราชสีมา ผู้ภริยา ได้จดตามคำบอกเล่าจากคุณหญิงและท่านผู้อื่น ๆ ไว้ ถ้าไม่ได้รายการพิเศษนี้ การจัดลำดับยากที่จะได้ผลถึงเพียงนี้ เพราะประเพณีท้องถิ่นสมัยโน้นไม่จด นิยมให้จำด้วยการจัดกระยาสารทไปเยี่ยมคำนับขอศีลขอพรจากญาติผู้ใหญ่ในเทศกาลประจำปี เพื่อให้รู้จักญาติชั้นรองทั่ว ๆ ไปด้วย ต่อมาการศึกษาและการครองชีพมีความสำคัญยิ่งขึ้น ประเพณีนั้นก็เลื่อนลางไป ผู้จำความเป็นญาติได้พาความจำติดตัวไป อนุชนรู้จักเฉพาะที่ใกล้ชิดติดต่อ ที่ห่างไกลรู้เพียงว่าญาติจะสืบต่อมาอย่างไรไม่รู้ ครั้นมีชื่อสกุลต่าง ๆ ไปเหมือนจะขาดญาติในที่สุด วีรกรรมที่ท่านอุตส่าห์รวบรวมไว้จนได้จัดให้พิมพ์เป็นหลักฐานจึงเป็นบุญคุณหนักหนา หวังว่าผู้เห็นประโยชน์แก่อนุชนผู้มีเชื้อสายสืบไปในอนาคต จักขอบพระคุณอย่างยิ่งแก่ท่านโดยทั่วกัน

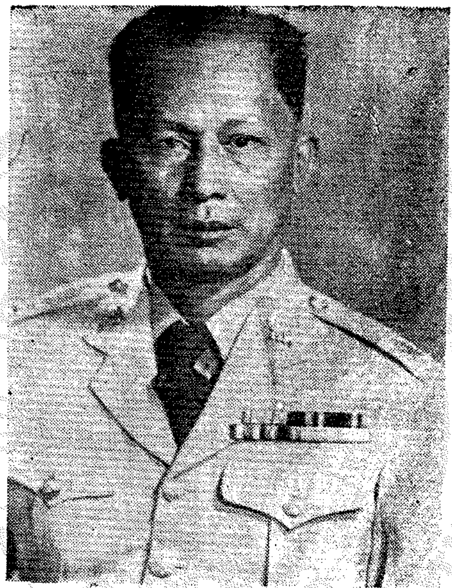
พันตรี หลวงรามฤทธิรงค์

๒๖ ซอยนรนารถ เทเวศน์ พระนคร

๓ ก.พ. ๙๗

พันตรี พระพิทักษ์โยธา (พิทักษ์ อธินันทน์ ณราชสีมา)

พันตรี ผัน อินทรกำแหง ณราชสีมา

สกุลอินทรกำแหง

อนุสนธิจากมีผู้กล่าวว่า "อินทรกำแหงแท้เขามี" ที่กล่าวเช่นนี้ น่าจะคิดว่า การเกิดอินทรกำแหงขึ้นไม่ตรงตามที่ควรหรืออย่างไร เมื่อไม่ได้รับคำอธิบาย จึงถามเพื่อนคู่เริ่มเรียน ก.ข. ด้วยกัน ก็ตอบเคยได้ยินมาก่อนแต่ก็ไม่ชี้แจง จึงควรพิจารณาในทางเป็นคุณแก่อินทรกำแหงที่ได้เกิดเป็นสกุลมาแต่เริ่มแรก.

พ.ศ. ๒๔๕๖ ชาติไทยเริ่มสำนึกในความมีสกุลขึ้น นอกจากโปรดเกล้า ฯ พระราชทาน หัวหน้าครอบครัวหรือใครจะกำหนดเอาศัพท์เสียงใดเป็นชื่อสกุลก็มีกฎเกณฑ์ไว้อย่างรัดกุม ถึงกับข้าราชการชั้นพระยาบางท่านยังไม่อาจมี ครั้นท่านกลับจากราชการพิเศษ มีการสอบถาม ท่านตอบเสมือนเกรงจะพลาดตามควรจะได้ และท่านก็ได้เลือกศัพท์เสียงสมเจตนารมณ์เป็นชื่อสกุลพระราชทาน มาปลาย พ.ศ. ๒๔๘๓ ปลดปล่อยทหารกองพันทหารราบที่ ๒๘ (หนุน) แล้ว ข้าพเจ้าได้โอกาศพักผ่อนจึงขึ้นไปเยี่ยมญาติถึงจังหวัดหนองคาย ได้แวะเคารพเยี่ยมคุณหลวงราษฎร์ธุรกิจ (โสพศ อินทรกำแหง ณราชสีมา) ที่อำเภอบ้านไผ่ จังหวัดขอนแก่น ในฐานะญาติอาวุโสชั้นพี่ ซึ่งคุ้นอัธยาศัยดีมาแต่ข้าพเจ้าเป็นเยาวชน และท่านเป็นผู้ขอจดทะเบียนเอาอินทรกำแหง เป็นนามสกุล

พันตรี หลวงสุดกระบวนรบ (ทัน มหาณรงค์
ณราชสีมา) สำเร็จการศึกษาออกเป็นนายทหาร
คนแรกของนครราชสีมา ตั้งแต่ พ.ศ. ๒๔๔๒

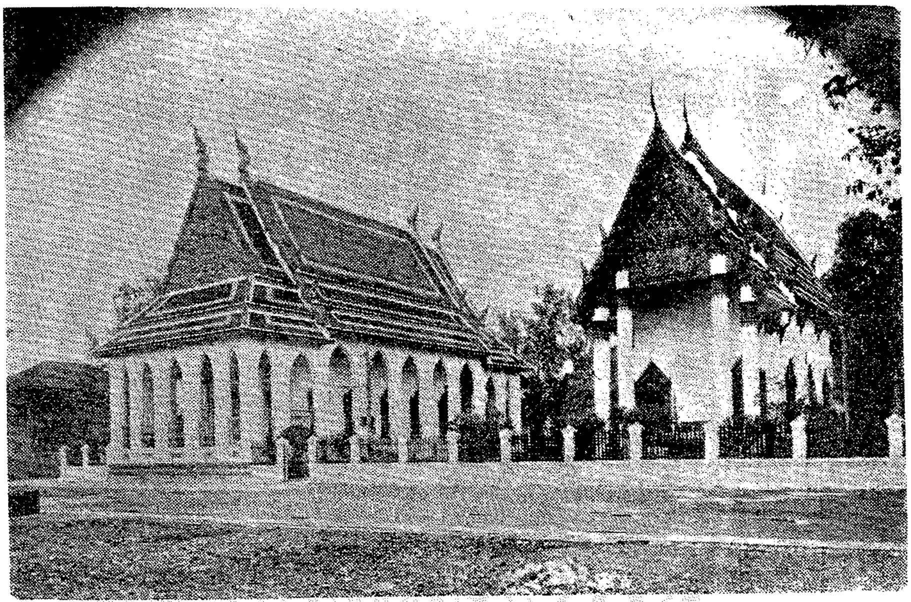
การวิสาสะขณะกินอาหาร พันโท พระประสิทธิ์สงคราม (สิทธิ บัทคามินท์) ร่วมด้วย ข้าพเจ้าถาม เหตุใดนามสกุลจึงแยก ๆ กัน ตอบ–วันหารือนั้นบางรายจะลืบสูงขึ้นไป บางรายต่ำลงมา แต่คุณป้า (คุณหญิงสารภี กำแหงสงคราม ต.จ.) ท่านจะเอา อินทรกำแหง พ.ศ. ๒๔๙๒ ข้าพเจ้าได้ทำงานบริษัท ๆ ที่จังหวัดสุรินทร์ มีประชุมที่นครราชสีมา จึงได้ถามญาติผู้ใหญ่ (หลวงเรืองนราภักษ์) ถึงเรื่องนี้ ก็รับรองว่าเป็นจริงดังนั้น.

โดยเกียรติ คุณหญิงสารภี กำแหงสงคราม ต.จ. อาจได้รับพระราชทานตั้งนามสกุล แต่ไม่อาจจะได้เลือกเช่นกล่าวมา การขอจดทะเบียนจึงเป็นไปตามเจตนารมณ์ของท่าน และท่านก็ไม่มีทายาท เมื่อเจ้าคุณมอบกายถวายชีวิตแก่ราชการบ้านเมืองแล้ว เจ้าคุณจะไปราชการหรือมีชีวิตกวัดแกว่งระหกระเหินอยู่ที่ใดนานเท่าใด ท่านอยู่บ้านและมอบความทุกข์สุขแก่ท่านขุนสุภัทรผลการี น้องผู้มีความห่วงใยในท่านถึงกับไม่สมัครออกไปครองตำแหน่งงานที่ดียิ่งในต่างจังหวัด พ.ศ. ๒๔๕๐ เจ้าคุณถึงอนิจกรรมไปไม่นานนัก น้องชายผู้ที่ท่านหวังฝากชีวิตก็ถึงแก่กรรมจากท่านไป

คุณหลวงราษฎร์ธุรกิจ หลานอาวุโสที่สนิทในฐานะบุตรบุญธรรมโดยชอบ ซึ่งท่านเมตตาให้ความอุปการะเป็นอย่างดีทุกประการ ก็ทำหน้าที่เป็นบุตรที่ดีที่สุด ข้าพเจ้าเคยทูลถามเจ้านาย ซึ่งทรงพอพระทัย

พันตรี หลวงรามฤทธิรงค์ (ราม มหาณรงค์ ณราชสีมา)

วัดพระพิเรนทรเทพ (ขำ ณราชสีมา)

ดูเชิงอรรถในหน้า ๗๔ หมายเลข ๓

ฝีมือราชการในหน้าที่ของคุณหลวงราษฎร์ ฯ ประทานตอบ "เขามีห่วงไปไหนไม่ได้" คุณหลวงราษฎร์ ฯ เป็นนักศึกษาวิชาการปกครองชั้นดีของสมัยนั้น เมื่อโปรดเกล้า ฯ พระราชทานกำเนิดแก่มหาวิทยาลัยจุฬาลงกรณ์ ก็ทรงยกย่องให้ผู้สำเร็จการศึกษาวิชาปกครองมาแล้วนั้น ประดับเข็มพระจุลมงกุฎรัฐศาสตร์บัณฑิต คุณหลวงราษฎร์ธุรกิจก็ได้สิทธินี้ด้วย ดังนั้น อินทรกำแหงเป็นชื่อสกุลของคุณหญิงสารภี กำแหงสงคราม ต.จ. จดทะเบียนโดยบุตรบุญธรรมจึงเกิดขึ้นโดยชอบและแท้อยู่ทุกกาล ซึ่งผู้นิยม หรือท่านจะให้ผู้มีเชื้อสายหรือใคร ? ย่อมเป็นอัธยาศัยร่วมกันมาดีแล้ว กับ

ประการหนึ่ง ท่านเจ้าพระยานครราชสีมา (ทองอินท์ ณราชสีมา) บรรพบุรุษ ตามนิยมของยุคก็ย่อมมีท่านผู้หญิงและชั้นรอง ๆ ประดับเกียรติอีกบ้าง

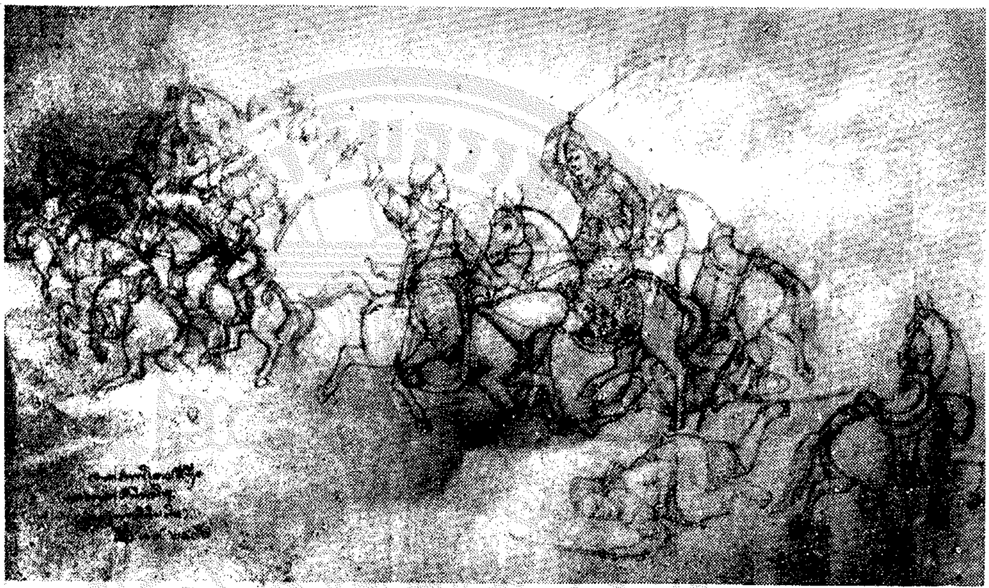
การจดทะเบียนอินทรกำแหงไว้นั้น จึงเป็นมงคลยิ่งเสมือนหนึ่งมีชีวิตจิตใจให้เพ่งเล็งไปสู่ความเหมาะสม นับว่าเป็นแนวหน้าสกุลอื่นซึ่งสืบมาร่วมกันให้เข้ารวมสกุลเดียวกันในต่อไป

พันตรี หลวงรามฤทธิรงค์

๑๕ มี.ค. ๙๗

หมายเหตุท้ายเล่ม

(๑) พระยาภักดีสงคราม เจ้าเมืองนางรอง เดิมเป็นปลัดเมืองนางรอง มีบรรดาศักดิ์เป็นพระสุจริตภักดี เมืองนางรองเป็นหัวเมืองชายพระราชอาณาเขตฝ่ายตะวันออกขึ้นแก่นครราชสีมา สมัยกรุงธนบุรีตอนกลาง ส่วนเมืองตลุง สุรินทร์ สังขะและขุขันธ์ ต่อ ๆ ออกไปยังรวนเรฝักใฝ่ทางอื่น ครั้นต่อมาพระยานางรองคบคิดกับเจ้าอิน เจ้าโออุปฮาดเมืองนครจัมปาศักดิ์ จะก่อการกบฏต่อกรุงธนบุรี ได้ตระเตรียมอาวุธและกำลังพลไว้มาก พระสุจริตภักดีรู้เค้า จึงอุบายออกตรวจท้องที่ รีบส่งรายงานลับแก่เจ้าเมืองนครราชสีมา แล้วรุดออกทางด่านบ้านประคำลัดมายังกรุงธนบุรี ให้นำความกราบบังคมทูลพระกรุณาสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช จึงโปรดเกล้า ฯ ให้เกณฑ์กองทัพเมืองนครราชสีมาไปปราบ แต่แพร่ข่าวเป็นทำนองจะยกไปช่วยเหลือหัวเมืองชายแดนให้ปลอดภัย คราวนั้นเจ้าเมืองนครราชสีมากับพระสุจริตภักดีเป็นกองหน้า รีบยกไปล้อมจวนจับพระยานางรองได้ก่อนรุ่งสว่าง ได้สวนรับเป็นสัตย์ แม่ทัพใหญ่ให้ประหารชีวิต ครั้นแล้วพระสุจริตภักดีเดินทางไปสืบสวนที่นครจัมปาศักดิ์ ได้ความว่านครจัมปาศักดิ์มีพวกข่าเมืองอัตปือและเมืองโขงร่วมด้วย รวบรวมกำลังต่อสู้ไว้มากมาย แม่ทัพไทยเกรงว่าจะปราบไม่สะดวก เพราะกำลังพล

การรบกำจัดทัพพะม่าที่บ้านพรานนก

กองม้าม่านมุ่งมล้าง เริงใจ
พระสะอึกห้าม้าไทย ถับสู้
บัดปะทะทัพม่านไกล ทะลายย่อย ยับแฮ
นี่แหละพระทรงกู้ เกียรติให้ไทยจำ

ในกองทัพไม่เพียงพอ ความทราบได้ฝ่าละออง ฯ จึงโปรดให้เรียกกองทัพทางเมืองพิษณุโลกและฝ่ายเหนือบางเมืองไปร่วมมือด้วย เมื่อกำลังพรักพร้อมก็เริ่มเข้าตีนครจัมปาศักดิ์ จับได้เจ้านครจัมปาศักดิ์และเจ้าอุปฮาดทั้ง ๓ คน ได้ส่วนรับเป็นสัตย์ตามธรรมเนียม แม่ทัพใหญ่ให้ประหารทั้งหมด แล้วกองทัพใหญ่เลยขึ้นไปตีได้เมืองอัตปือเมืองโขง กวาดต้อนลาวและข่าจำนวนมากให้มาพำนักอยู่ ณ บริเวณทิศตะวันออกเมืองนครราชสีมา เรียกว่าส่วนข่า สำหรับเลี้ยงช้างในราชการ ภายหลังให้ยกออกไปตั้งนิคมข่าที่บ้านทุ่งจาน ในการปราบปรามครั้งนั้น พระสุจริตภักดีมีความชอบมาก จึงทรงพระกรุณาโปรดเกล้า ฯ ให้เลื่อนขึ้นเป็นพระยาภักดีสงคราม เจ้าเมืองนางรอง ส่วนเมืองตลุง, สุรินทร์, สังขะและขุขัน ก็ขอเข้าเป็นเมืองในพระราชอาณาเขตตั้งแต่บัดนั้นมา

(๒) พระยานครราชสีมา (เที่ยง ณราชสีมา) เป็นเจ้าเมืองนครราชสีมาในรัชกาลที่ ๒ ครั้งนั้นมีผู้ตั้งตัวเป็นคนมีบุญวิเศษชื่อสาเกียดโง้ง ทำให้ราษฎรนิยมนับถือมาก ได้ยกกำลังเข้ายึดนครจัมปาศักดิ์ ขับไล่เจ้าหมาน้อย ผู้ครองนครจัมปาศักดิ์หนีเตลิดออกไป ความทราบถึงกรุง จึงโปรดให้พระยานครราชสีมา (เที่ยง ณราชสีมา) จัดกองทัพไปสมทบทัพนครเวียงจันทร์ช่วยกันปราบกบฏสาเกียดโง้ง เจ้า

ราชบุตรโย้ นครเวียงจันทร์ นำกองเรือรุดเข้าล้อมจับได้ตัวกบฏสาเกียดโง้ง เจ้าอนุวงศ์เวียงจันทร์จึงขอพระราชทานจัดการปกครองนครจัมปาศักดิ์ต่อมา (หมายเหตุ – พระราชพงศาวดาร ร. ๒ พิมพ์ พ.ศ. ๒๔๕๙ หน้า ๒๗๐ ออกนามเจ้าเมืองนครราชสีมาว่า เจ้าพระยานครราชสีมา ซึ่งจัดส่งพวกข่าที่ผักฝ่ายกับพวกสาเกียดโง้ง มาเป็นตะพุ่นหญ้าช้าง ตั้งบ้านอยู่ที่บางบอนนั้น เข้าใจว่าคลาดเคลื่อน เจ้าคุณนครราชสีมา (เที่ยง ณราชสีมา) มิได้เป็นเจ้าพระยา หลังจากปราบสาเกียดโง้งในพ.ศ. ๒๓๖๒ แล้ว ท่านคงจะถึงอนิจกรรมในระยะต่อมาอีกไม่ช้านัก อาจจะเป็นในปลายปี ๒๓๖๒ นั้น หรือในต้นปี ๒๓๖๓ ผู้ที่ได้ครองนครราชสีมาสืบต่อมา คือ เจ้าพระยานครราชสีมา ทองอินท์ ณราชสีมา)

(๓) พระราชานุชิต ไปราชการศึกช่วยป้องกันเขมรจากญวน ในระหว่างที่ประจำอยู่เมืองพัตบอง พ.ศ. ๒๓๘๒ เจ้าองค์อิ่มซึ่งไทยให้ปกครองเมืองพัตบองคิดกบฏผักใฝ่เข้าข้างญวน จับพระราชานุชิตและข้าราชการอื่น ๆ ส่งไปให้แก่ญวน ฉะนั้นจึงยังไม่ทราบนามผู้สืบสกุลจากพระราชานุชิต

(๔) พระวิชัยวรพต (ยิ่ง) สืบเชื้อสายมาจากพระยาสุรบดินทร์ (บุญมี) ข้าหลวงเดิมในสมเด็จพระเจ้าตากสินมหาราช พระยาสุรบดินทร์ เคยดำรงตำแหน่งเป็นผู้รักษาเมืองชัยนาท มีนามบรรดาศักดิ์

ว่าพระสุรบดี แล้วย้ายไปเป็นผู้รักษาเมืองกำแพงเพ็ชร์ก่อน พ.ศ. ๒๓๑๗ เมื่อกองทัพกรุงธนบุรีขึ้นไปปราบนครเชียงใหม่ซึ่งถูกพม่ายึดครองอยู่ พระสุรบดีเจ้าเมืองกำแพงเพ็ชรเป็นกองหน้า ตีกองทัพพะม่าแตกได้นครเชียงใหม่คืนมาจากพะม่าใน พ.ศ. ๒๓๑๗ ส่วนพระวิชัยวรพต (ยิ้ง) มีน้องร่วมบิดามารดา ๒ คน คือ ชายชื่อบุญมา หญิงชื่อแวน ตั้งหลักฐานอยู่ที่บ้านริมคลองมอญ ธนบุรี เมื่อวัยรุ่นได้ถวายตัวเป็นมหาดเล็ก ในสมเด็จเจ้าฟ้ากรมขุนกษัตรานุชิต ครั้นสมเด็จเจ้าฟ้าพระองค์นั้นถูกจับสำเร็จโทษแล้ว จึงเดินทางไปนครราชสีมาเข้าฝากตัวเป็นทนายหน้าหอของพระยาสุริยเดช (ทัศน์ รายณสุข) ปลัดเมืองนครราชสีมา ราว พ.ศ. ๒๓๕๒ เวลานั้น ช. ยิ้ง มีอายุ ๑๙ ปี รูปร่างแข็งแรง สะอาด สุภาพ ขยันหมั่นเพียร สนใจรอบรู้ระเบียบแบบแผนการงาน เจ้าคุณสุริยเดชเอ็นดูโปรดปรานมาก ทั้งครอบครัวของท่านก็ปรานีโอบเอื้อเป็นอย่างดี ดังนั้นเจ้าคุณสุริยเดชจึงจัดให้สมรสกับ คุณ แจ่ม ธิดาของท่าน เมื่อรับราชการต่อ ๆ มาได้เป็นพระวิชัยวรพต ถึงคราวงานบรมราชาภิเศกรัชกาลที่ ๓ พระวิชัยวรพตเดินทางมากรุงเทพ ฯ เนื่องในงานพระราชพิธีนั้น เสร็จราชการแล้วพาน้องชายชื่อบุญมา ไปอยู่ที่นครราชสีมาด้วย แต่น้องสาวคงอยู่ที่กรุงเทพ ฯ ช. บุญมาเข้ารับราชการที่นครราชสีมา จนในที่สุดได้เป็น

พระบรรเทาทุกขราษฎร์ และตั้งหลักฐานอยู่นครราชสีมาสืบมา ส่วน ญ. แจน น้องสาว มีบุตรี คือ ญ. พุ่ม ๆ มีบุตรี คือ ญ. เวก ๆ ได้ถวายตัวทำราชการเป็นเจ้าจอมมารดาในกรมพระราชวังบวรวิชัยชาญ มีพระองค์เจ้าแต่สิ้นพระชนม์ขณะทรงพระเยาว์ทั้งสององค์.

พันตรี พระพิทักษ์โยธา

ธันวาคม ๒๔๙๑

อนุสรณ์รำลึก

เนื่องจากท่านรัฐมนตรีว่าการกระทรวงมหาดไทย ก่อนจะได้พิจารณาด้วยความเหมาะสมอนุมัติให้จดทะเบียนชื่อสกุล และโปรดเกล้า ฯ พระราชทานสิริมงคลแก่สกุล "ณ ราชสีมา" ซึ่งเป็นพระมหากรุณาธิคุณล้นเกล้าล้นกระหม่อมหาที่สุดมิได้นั้น

ได้มีข้าราชการชั้นผู้ใหญ่หลายท่านเคยทราบความเป็นมาของบรรพบุรุษแห่งสกุล ท่านได้เอาเป็นภาระธุระด้วยความเมตตายิ่งแก่อนุชนผู้สืบเชื้อสายประการหนึ่ง จนเป็นโอกาสที่ควรจะสร้างอนุสรณ์เพื่อการศึกษาและยังความสามัคคีอันเป็นวัตถุประสงค์ที่สำคัญยิ่งไว้ ก็

ได้รับความกรุณาของกัลยาณมิตรแห่งสกุลช่วยตรวจค้นจดหมายเหตุราชการของบรรพบุรุษ (เขียนเส้นดินสอ ลายมือโบราณ ชนิดอ่านระคายต่อสายตา) ในหอหนังสือแห่งชาติ พบเรื่องต่างไปจากที่เคยพิมพ์เผยแพร่นานมาแล้ว เช่นว่าในคราวศึกอนุเวียงจันทร์ เจ้าพระยานครราชสีมา (ทองอินท์ ณ ราชสีมา) ได้อยู่ซ่อมบ้านเมืองเสมือนพักผ่อนนั้น ก็กลับได้เรื่องว่า ท่านได้คุมพลตามกวาดล้างข้าศึกได้ผลดี และในราชการไทยช่วยเขมรให้หลุดพ้นจากอิทธิพลของญวนนั้น ท่านเริ่มป่วยถึงรักษาไม่ฟื้น และในงานนี้สกุล ณ ราชสีมา ได้สูญเสียญาติผู้ใหญ่ด้วย ซึ่งสมาชิกของสกุลสมัยนี้ไม่เคยรู้มาก่อนเลย นับว่าเป็นความรู้ที่มีคุณค่ายิ่ง วีรกรรมนี้ถ้าไม่เกิดจากน้ำใจของกัลยาณมิตรแล้ว เรื่องนี้คงมืดมิดอยู่ตลอดกาล ทั้งช่วยถึงได้พิมพ์เป็นบริการสาธารณชน อันได้รับความอนุเคราะห์ของเจ้าหน้าที่กองวรรณคดี กรมศิลปากรอย่างดียิ่งอีกประการหนึ่ง ล้วนเป็นพระคุณยากที่จะลืมได้ หากบรรพบุรุษหยั่งทราบได้ด้วยญาณวิถีคงปีติปราโมทย์ประทับดวงใจไว้ไม่เสื่อมสลาย

ในนามสมาชิกของสกุล ณ ราชสีมา ที่ร่วมอุดมคติขอขอบพระคุณแก่ทุกท่านไว้ ณ ที่นี้เป็นอย่างสูงด้วยความบริสุทธิ์ใจ

พ.ต. หลวงสุดกระบวนรบ

นายพันตรี พระพิทักษ์โยธา